

УДК 330.322.01

Пилипенко Г.М., Чернобаєв В.В.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮЮЧОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙ

У статті розглядається регулююча функція держави щодо активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, здійснюється порівняння з аналогічною практикою у розвинутих країнах і розробляються напрямки підвищення ефективності механізмів саморегулювання інноваційної діяльності.

In article regulating function of the state concerning activation innovatively - investment activity in Ukraine is considered, comparison with similar practice in the developed countries is carried out and directions of increase of efficiency of mechanisms of self-regulation of innovative activity are developed.

Для забезпечення сталого динамічного розвитку економіки України надзвичайно важливим є здійснення науково виваженого регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, оскільки без її активізації неможливі прогресивні структурні зрушення в економіці, технологічне оновлення реального сектора, підвищення конкурентоспроможності економіки та її інтеграція у світовий економічний простір. Сьогодні інноваційну модель розвитку економіки України визнано одним із найголовніших за значенням стратегічним пріоритетом [1; с.14].

Однак, реалії розвитку вітчизняної економіки свідчать про досить низьку інноваційну активність господарюючих суб'єктів. На відміну від розвинутих країн світу, в яких відношення національних витрат на ННДКР до ВВП тримається в середньому на рівні 2.5% і становить, наприклад, у Швеції 3,76%, США – 2.63%, Японії – 2,8% Франції - 2, 78%, в Україні складає лише 1.19% [2, с.181]. Саме тому серед науковців країни значно активізувались дослідження проблем, пов'язаних із інноваційно-інвестиційними процесами.

Зауважимо, що питанням теорії і практики функціонування інноваційно-інвестиційної сфери присвячено досить велику кількість досліджень. Це і роботи таких видатних зарубіжних вчених як С. Глазєв, П. Друкер, С. Кузнець, Г. Менш, М. Портер, Б. Санто, І. Шпітгоф, Й. Шумпетер, Ю. Яковець, які вже стали класикою теорії інновацій, і сучасні напрацювання таких вітчизняних економістів як Ю. Бажал, Л. Гаман, О. Волков, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Губський, М. Денисенко, І. Лукінов, В. Осецький, А. Пересада, В. Семіноженко, В. Федоренко, А. Чухно та інших.

Не заперечуючи значних досягнень у царині дослідження інноваційно-інвестиційних процесів, слід відзначити, що їх мікроекономічний аспект у вітчизняній науці не набув достатнього розповсюдження. Теоретичні напрацювання українських вчених у цьому відношенні зосередженні, в основному, на дослідженні того, як найбільш вигідніше здійснювати вкладення грошових ресурсів з метою подальшого зростання капіталу. Як уявляється, такий підхід відзначається певною обмеженістю так як не враховує причинно-наслідкових залежностей поведінки економічних суб'єктів щодо інноваційного

інвестування. Метою даної статті є визначення складових механізму ініціювання інноваційно-інвестиційної діяльності та обґрунтування на цій основі напрямків підвищення ефективності економічної політики у інноваційній сфері.

Розглядаючи теоретичні підходи до механізму здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності, ми вбачаємо, що більшістю вчених визначено у якості його основи приватний інтерес інвестора, який вкладає кошти заради отримання економічної вигоди. Останній проявляється у формі ринкової пропозиції і взаємодіє із попитом, на боці якого стоїть споживач. В умовах насиченості ринку товарами і послугами, попит все більше орієнтується на більш складні товари. У зв'язку з цим зростає значення НТП як головного фактора створення новинок, а той виробник, який оволодіває цим фактором, має можливість отримувати більш високі прибутки за рахунок встановлення тимчасової монополії на їх використання. У разі успіху і розповсюдження нововведень витрати на їх освоєння перекриваються лавиноподібним нарощуванням ефекту. Цей ефект розподіляється між підприємцем-новатором і його конкурентами, що тиражують нововведення з метою збереження своєї конкурентоспроможності. І чим більше у новатора можливостей для утримання надприбутку, тим більше стимулів до їх розробки і впровадження. Отже, ринкова економіка досить швидко реагує на ті потреби, які протягом довготривалого періоду стимулюють виробничий і споживчий попит, створюючи тим самим достатню прибутковість інноваційних проєктів. І значно менше пристосована вона до реакції на ті потреби, які слабо стимулюють підприємництво у плані прибутковості, що і зумовлює менш сприятливі умови для інноваційного розвитку.

Саме тут викає необхідність державного регулювання: впливаючи на інтереси тих економічних суб'єктів, у чиїх руках знаходяться інвестиційні ресурси, держава активізує інноваційно-інвестиційну активність за рахунок застосування цілої системи конкретних методів та інструментів, вплив яких можна згрупувати за п'ятьма, найбільш впливовими напрямкам.

Реалії свідчать, що у більшості розвинутих країн держава займається формуванням сприятливого інноваційного клімату та інноваційної інфраструктури, яка виступає свого роду передатним механізмом, завдяки якому науково-технічні винаходи проходять шлях до виробництва; формує правове середовище проведення інноваційної діяльності; управляє ризиком і невизначеністю; створює інвестиційне середовища, в якому формуються фінансові джерела потенційних інновацій; здійснює вплив на формування соціокультурного середовища розгортання суб'єктами інноваційної діяльності. Всі ці напрямки державного впливу націлені на створення мотивів у підприємницького сектора до інновацій за умови, що сам потенційний новатор в силу існування протидіючих НТП тенденцій не проявляє зацікавленості у інноваційному інвестуванні.

Якщо проаналізувати вітчизняний досвід регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, то ми вбачаємо у основних заходах держави майже повну імітацію зарубіжного досвіду. Так, урядом країни розроблено та заплановано реалізацію ряду цільових комплексних програм розвитку інноваційної сфери, визначено основні правові засади інноваційної політики країни, зокрема принципи, механізми регулювання, а також інструменти та способи їх використання. Всі ці аспекти представлено у вісімнадцяти прийнятих загальних та спеціальних нормативно-правових актах, які регулюють інноваційно-інвестиційну діяльність в Україні [3].

Показовою є діяльність держави і у напрямку формування інноваційної інфраструктури. За даними „Української асоціації інвестиційного бізнесу” в останні роки в Україні створено 16 технопарків, а також сформовано структури венчурного

інвестування, які розпочали свою діяльність у 1992 р. разом із створенням Фонду „Україна”.

На сьогодні цей Фонд здійснив інвестиції на загальну суму понад 10 млн. дол. США. У 1994 р. на українському ринку з'явився Western NIS Enterprise Fond з початковим капіталом у 150 млн. дол. США, який надав уряд США. У 1998 р. приступив до роботи Black Sea Fond. Тоді ж була створена компанія Euroventures Ukraine із загальною капіталізацією 30 млн. дол. США. Значна частина фінансування через ці фонди здійснюється за рахунок коштів Європейського банку реконструкції та розвитку (за виключенням Western NIS Enterprise Fond) [4].

Усвідомлюючи невисокий інвестиційний потенціал вітчизняного приватного сектора для здійснення крупних інноваційних проєктів, а також його слабку мотивацію до інновацій, держава проводила політику, націлену на створення сприятливих економічних умов до інноваційного інвестування за рахунок безвідсоткового або пільгового кредитування, прискореної амортизації, особливого режиму оподаткування інноваційної діяльності та застосування пільг зі сплати земельного податку. Разом з цим держава сприяла залученню іноземних інвестицій шляхом заохочення створення спільних підприємств, встановлення особливого режиму функціонування вільних економічних зон, залучення коштів міжнародних фінансових організацій.

Звертаючи увагу на тенденцію часткової втрати кадрового наукового потенціалу та якості підготовки наукових кадрів, урядом України було здійснено ряд заходів щодо реформування системи вищої освіти. Головним з них стало приєднання України до Болонської декларації, а також затвердження Національної доктрини розвитку освіти. Загальною метою діяльності уряду у даній сфері є формування фахівців нового покоління – розроблювачів високих технологій, спеціалістів креативних, здатних вирішувати складні науково-технічні проблеми, впроваджувати інноваційні досягнення.

Однак, при всій повноті виконання державою заходів по ініціюванню і управлінню інноваційно-інвестиційною активністю, позитивної їх результативності не помічається.

Таблиця 1

Частка інновацій у загальному обсязі інвестицій

Роки	Інвестиції млн. грн.	Інновації млн. грн.	Інноваційні витрати у % по відношенню до обсягу інвестицій
2002	15112	2712	18
2003	19726	3059	15
2004	28191	4534	16
2005	35031	5751	16
2006	44804	6160	14

Розраховано: [5]

Як демонструють дані таблиці, навіть при постійному збільшенні інноваційних витрат протягом останніх років їх частка у загальному обсязі інвестицій є незначною. Це є свідченням того, що незважаючи на активну участь держави, у вітчизняному економічному середовищі комерційні структури сьогодні не мають економічної мотивації займатися інноваційною діяльністю. У рейтингу країн за показником приватних витрат на НДДКР Україна займає 51 місце із 59, випереджаючи тільки такі країни як Південна Африка, Венесуела, Зімбабве, Колумбія, Болівія, Болгарія, Філіппіни та Йорданія [2, 189].

Отже, питання про ефективність державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності вимагає вирішення. Ми вважаємо, що розглядати інноваційно-інвестиційну діяльність є правомірним на двох рівнях, які відповідають механізмам функціонування та реалізації інтересів державного і приватного секторів економіки.

Приватний сектор, який формують підприємства і організації, виходить із завдань свого власного розвитку і вирішує, в першу чергу, проблему задоволення практичних потреб у нововведеннях заради отримання соціально-економічної вигоди. Натомість державний сектор, який представлено урядовими структурами і підприємствами державної форми власності, виражає загальнонаціональні інтереси і виконує щодо активізації інноваційно-інвестиційної діяльності функції організації надання суспільних благ (фундаментальна та академічна наука, освіта), формування правової бази, створення сприятливого конкурентного середовища та інноваційного клімату.

По суті, приватний сектор включається до більш широкого суспільного сектору, у якому поряд із державним діють інститути громадянського регулювання і генерується та використовується науково-технічна інформація. Саме тому необхідною умовою досягнення високої інноваційної активності є забезпечення тісної взаємодії відповідних секторів і збалансованості інтересів їх суб'єктів. Це досягається, в першу чергу, за рахунок створення сприятливого інноваційного клімату як особливого стану середовища діяльності економічних суб'єктів, який сприяє перевищенню довгострокової інноваційної норми прибутку у порівнянні з традиційним капіталом.

Як показав аналіз української практики регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності за напрямом створення інноваційного клімату та інноваційної інфраструктури, державна політика була націлена на першочергове формування інфраструктурних інститутів інноваційної сфери, а не на забезпечення сприятливого середовища для розгортання інноваційно-інвестиційної діяльності приватними інвесторами.

Підсумки перших років діяльності створених у країні інфраструктурних елементів вказують на суттєві розбіжності у їх діяльності з аналогічними формуваннями у зарубіжній практиці. Перш за все, основною відмінністю їх діяльності є мотивація. Так, у країнах ринкової економіки у малих фірм-новаторів виникла потреба об'єднуватися у різного роду інституціональні структури через необхідність фінансово-організаційної допомоги, яка б захищала їх від ризику великих провалів. Як відомо, технопарки, технополіси і інші інфраструктурні елементи інноваційної сфери представляють собою своєрідний «дах» для компактного розміщення декількох піонерних компаній, яких туди заохочує підготовлена площа (приміщення, комунікації, обладнання для спільного використання), а також організаційна (можливість контакту з вченими відомих науково-дослідницьких центрів та спеціалістами крупних корпорацій) та фінансова (пільгові цільові кредити або прямі вкладення у венчурний бізнес) інфраструктура.

Отже, якщо у іноземних країнах виникнення подібних інфраструктурних елементів було результатом вирішення суперечності між прагненням до отримання надприбутків підприємцями-новаторами і неможливістю реалізації даного прагнення через відсутність коштів, то у вітчизняній практиці такі структури створюються тоді, коли інноваційний бізнес ще не сформовано. Тобто, на відміну від зарубіжної практики, де ініціювалося виникнення інфраструктурних елементів інноваційної сфери розвитком самого бізнесу, у нашій країні процес їх створення відбувається виключно прагненням держави створити засади ринкової економіки у ході виконання програми інноваційної стратегії розвитку країни. Тому і носять вони більш формальний характер.

Український підприємець не мотивований в сучасних умовах здійснювати інновації. Тому першочерговим завданням держави є не просто формальне створення інститутів

інноваційної інфраструктури, а стимулювання інноваційного інвестування через формування мотиваційних механізмів інноваційної діяльності. У вирішенні даної проблеми головну роль і має відігравати формування сприятливого інноваційного клімату. Тут слід враховувати ту обставину, що в основі функціонування ринку інновацій знаходиться механізм добровільного вкладення фінансових ресурсів інвесторів. А це вимагає від держави забезпечення умов зростання прибутковості вкладених у інноваційну сферу інвестицій.

Дане завдання має реалізовуватися посередництвом формування попиту на інноваційний продукт оскільки без його обсягу, достатнього для забезпечення довготривалої прибутковості інноваційних проектів, інноваційний бізнес функціонувати не буде. У багатьох випадках створення нововведення не веде за собою появу попиту, оскільки характерною ознакою для нього є високий ступінь ринкової і технологічної невизначеності. Тому попит на інноваційну продукцію має виходити від держави. Важливе значення для генерації нововведень і створення першопочаткового попиту на інновації мають державні контракти на виконання НДДКР і державні замовлення, використання механізму конкурсності при розподілі бюджетних коштів.

У формуванні достатнього попиту на інновації немаловажного значення набуває міжнародна діяльність. Як вважається, інтернаціоналізація вітчизняних НДДКР і включення науково-технічного потенціалу країни у міжнародний розподіл праці також буде сприяти вирішенню даної проблеми. Імпульс, що виходить з інноваційного попиту, буде сприяти і залученню вже створених, але не діючих на повну потужність інститутів, які надають фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні послуги щодо процесів забезпечення інноваційної діяльності, виконання державних замовлень на інформаційну продукцію та поточне консультування.

Ще одним важливим завданням, яке має виконати держава при формуванні сприятливого інноваційного клімату, є створення розвинутого конкурентного середовища оскільки саме сила конкурентної боротьби змушує бізнес йти шляхом інноваційного розвитку. У цьому відношенні позитивний вплив мають здійснити держзамовлення, що розподіляються на конкурсній основі, і сучасні контрактні системи залучення бізнесу до інноваційної діяльності, підтримка малого і середнього бізнесу, що працює у інноваційній сфері, введення державних санкцій за випуск застарілої продукції. Як вбачається, досить відчутний імпульс до посилення конкурентної боротьби у всіх сферах національної економіки України надасть вступ нашої країни до СОТ і посилення конкурентного впливу з боку іноземних компаній.

Вагомим фактором інноваційного клімату є достатній рівень розвитку науки. Наукові ідеї не можуть продукуватися у господарській діяльності, метою якої виступає прибуток, так як вимагають колосальних фінансових витрат при неявному комерційному ефекті. Саме тому бізнес ухиляється від прямого фінансування досліджень фундаментального характеру, хоча і має велику потребу у їх результатах. Тому саме держава повинна забезпечити бізнес одним із важливих ресурсів - науковими знаннями та ідеями. Вона має виступати основним інвестором у сфері фундаментальної науки, створювати доступ бізнесових структур до наукової інформації і, одночасно, сприяти залученню інших суб'єктів до такої діяльності. Як свідчить зарубіжний досвід, частка витрат на проведення фундаментальних науково-дослідних робіт за рахунок держави досягла у США – 40%, Японії – 19%, Франції – 56% [2, с.86].

Однак, у можливості застосування такого досвіду в умовах вітчизняної практики слід констатувати наявність проблеми обмеженості бюджетних коштів, які виділяються на науку і інноваційну діяльність. Дані державних бюджетів з 2005 по 2008 р. свідчать, що на

фундаментальні дослідження виділяється від 0,06% до 0,08% від загальних витрат, а на прикладні – від 0,02% до 0,06%. У той же час витрати на науку складають від 4,3% до 4,8% [6].

Іноземний капітал, що приходить в Україну, також не обирає сферою своєї діяльності інноваційне підприємництво. Якщо розглянути структуру прямих іноземних інвестицій в Україну за видами діяльності [7; с.46], то очевидним є той факт, що іноземним сектором інвестуються більшою мірою торгівлі та фінансові операції (див. рис.1).

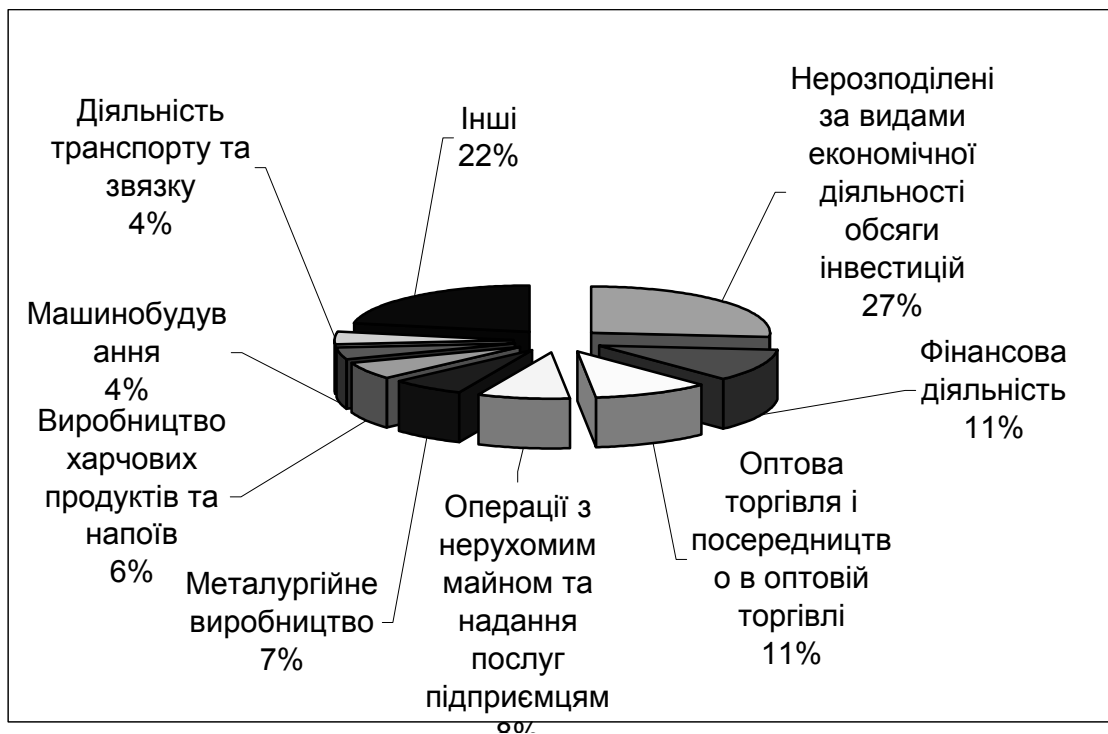

Рисунок 1. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності на 01.01.2007

Тому при використанні в умовах України зарубіжного досвіду створення і функціонування інноваційної інфраструктури необхідно враховувати, що ні зараз, ні в найближчому майбутньому не доводиться розраховувати на вагомe бюджетне фінансування. Це вимагає зусиль держави у напрямку створення інвестиційного середовища, в якому формуються фінансові джерела потенційних інновацій.

Не принижуючи виробничо-технічної і економічної ролі малих підприємств, слід зауважити, що не вони визначають у сучасному світі науковий, технічний і технологічний прогрес. Їх діяльність, як правило, проходить у тісному зв'язку з крупним виробництвом на базі договірних відносин і інших форм взаємозв'язку. Саме крупні корпоративні структури є головними провідниками інноваційного розвитку, до якого їх спонукає жорстка конкурентна боротьба.

Важливим кроком у даному напрямку є державна організаційна і законодавча підтримка фінансово-промислових груп (ФПГ). Українські дослідники відзначають значне підсилення процесів диверсифікації і створення багатогалузевих холдингів і ФПГ в Україні, які відбуваються на фоні слабкого розвитку контрактних відносин, непрозорості ринку і інформаційному відставанні [1, с.136]. Тому держава має посилити свою

регулюючу функцію у відношенні ФПГ. Оскільки тільки крупний капітал володіє значними фінансовими можливостями для розгортання НДДКР, має доступ до кредитних ресурсів і зосереджує у підрозділах компаній висококваліфіковані кадри, то завдяки застосуванню відповідних важелів державного впливу можна досягти спрямування їх розвитку у інноваційному напрямку.

Як вважається, для цього є необхідним зайняття державою міцної позиції у якості власника крупних пакетів акцій відповідних підприємств, які ще залишились у державній власності і підлягають приватизації. Чим крупнішими будуть відповідні формування і більшою частка державного акціонерного капіталу в їх управлінських структурах, тим більш легким буде і шлях до об'єднання існуючого галузевого науково-технічного потенціалу з виробництвом. Продуктивним, на нашу думку, буде формування у ФПГ поряд із системою консолідації фінансових і виробничих потенціалів спеціальних інноваційних центрів, які координують і реалізують інноваційні ідеї та проекти.

Враховуючи обмеженість бюджетних коштів доцільним буде використання селективного підходу в питаннях управління інноваційно-інвестиційною діяльністю. Тому необхідним буде чітке визначення пріоритетів у напрямку державного фінансування перш за все стратегічних та пріоритетних галузей економіки, ефективне використання виробничого і ресурсного потенціалу, накопленого попереднім розвитком, включаючи ресурси амортизації. Якщо в Україні сформується корпоративні структури по аналогії сучасних ТНК, домінуючих на світових ринках, а вплив на формування їх стратегій буде здійснювати державний капітал, то буде формуватися і конкурентне середовище, в якому засобом виживання є інноваційний розвиток. Це втягне і малий та середній бізнес у інноваційну діяльність, оскільки спрацюють ринкові механізми продукування інновацій.

Література

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М.Гець та ін. Національний Інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного Прогнозування НАН України, Міністерство економіки та питань європейської інтеграції України. – К.:ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
2. The Global Competitiveness Report. – Oxford University, 2004.-284 p.
3. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності. Збірник законодавчих актів станом на 1 березня 2005 року. –К.: Парламентське видавництво, 2005.-136 с.
4. Залогіна К. Проблема венчурного інвестування в українські підприємства // Економіст. – 2000. – № 10. – С.18–20.
5. Статистичний щорічник України за 2006 рік/Державний комітет статистики – К.: Техніка, 2007.
6. www.rada.gov.ua.
7. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 1995-2006 роках. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2007. – 105с.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Задосю А.О. 15.05.07

Надійшла до редакції
11.05.07